

JEAN-PAUL SORG

KERESZTÉNYSÉG ÉS ÖKOLÓGIA – VILÁGVÉGE?¹

„Vajon majd ha megjön a szőlő ura, mit tesz ezekkel a munkásokkal?”

Ezt felelték neki: Mivel gonoszak, ő is gonoszul veszi el őket, a szőlőt pedig más munkásoknak adja ki, akik megadják a termést a maga idejében. (Mt 21,40–41)

Manapság a felelősen gondolkodó ember aligha kerülheti meg a feltételezést egy talán nem is túl távoli világvégéről, az emberi világ végéről a Föld nevű bolygón – amely a növényi és állati lények sokaságának kihalásával tulajdonképpen már rég kezdetét vette. Az összeomlás jelenlegi ütemében a következő ötven év alatt a továbbélő (körülbelül) tízmillió faj 30%-a eltűnhet. E környezetgyilkosságért az emberiség felelős. Ő a bűnös. A világegyetem mely „ítélőszéke” előtt fog megjelenni egy napon?

A tények ismertek, a tendenciák nem kevésbé. Mérik, követik őket. Itt a tudományé a szó! Statisztikák mutatják a romlás exponenciális „fejlődését”, a felmelegedését vagy ritkulását, a veszélyekét. Számos újkeletű munka mutat rá ugyanezekre a bizonyítékokra, és hallat figyelmeztető kiáltásokat. Szerzőik egyféle tekintélynek és hírnévnek örvendenek. Hubert Reeves Frédéric Lenoirral együtt jelentette meg 2003-ban *A Föld betegsége* című írását; Nicolas Hulot 2004-ben *A Titanic-szindrómát*.² Bár nem bestsellerek, a könyvüzletek sikertermékeivé váltak. Terjed az információ. Ennek ellenére a közvélemény nem mozdul, a fogyasztói és felhasználói szokások alig változnak, a politika pedig egyáltalán nem reagál.

A legkétségbeejtőbb kérdéssel szembesülünk: látván, hogy min kell változtatni, miért nem tesszük? Mély szakadék választ el gondolatot és cselekvést, szándékot és cselekvőképességet. Vajon ez az esendőségünk emberi adottságunk-e? A teológia nyelvén: ez-e az „áteredő bűn”? Ahol világos gondolat van, ott akarat is van? Ahol akarat van, ott az út is? Nem ilyen egyszerű.

Logosz és eszkatológia

Az emberiség gyakorta önnön hibái következményeként képzelte el létezése végét, mivel „az emberi gonoszság elhatalmasodott a földön”. Az 1Móz 6. része

1 Megjelent az *Évangile et Liberté* 2006 márciusi számában. Farkas Júlia fordítása

2 Illetve a Scuil kiadványaiban, *Science ouverte*, valamint Calmann-Lévy-nél (*Le livre de poche*).

beszámol arról, hogy egy negyvennapos özönvíz következett be, amelynek során „eltörölt Isten minden élő, amely a föld színén volt, embert és állatot, csúszómászót és égi madarat.” Akik megmenekülnek, maradnak, hogy tanúskodjanak, hogy elmondják, különben semmi nem lett volna, és Isten azután újrazedte művét, újra megalkotta az élet feltételeit. Esetleg kevésbé jól, minthogy az ember és a különféle más fajok húsevők lettek. (1Móz 9,3–5).

Honnan való az embernek az a gondolata, hogy faja el fog tűnni? Honnan ez az eszkatologikus fogantatású történelemszemlélet? Veleszületett végességtudatából? Mindennek, ami születik, elmúlás a sorsa... Tudatalattijában ott lenne azoknak a nagy kataklizmáknak a nyoma, amelyek ténylegesen véget vetettek egy világalomnak vagy az életfejlődés egy adott szakaszának? A geológusok a Föld történetében a biológiai kihalásnak több epizódját különböztetik meg, amelyek között a legutóbbi a dinoszauruszoké volt. Minthogy a lemúr-korszakban még nem volt ismeretes az emberi faj a Földön, minden bizonnyal nem lehetett tanúja ezeknek az apokaliptikus eseményeknek – bár tételezzük fel egyféle filogenetikai emlékezet létét... Képzlet? Bármilyen legyen is, nem volna meglepő, ha az emberi tudat (psziché) mélyén egy olyan, fogalommal sűrűsödött katasztrófa-élményre bukkannánk, amely – mintegy kivetítésként – alapja lehetne a végidő mentális előrelátásának.

A különböző korok kataklizmái természeti, kozmikus események voltak: özönvizek, tűzhányó-kitörések, földrengések; minthogy azonban az ember képtelen volt felfogni a szándéktalanság, a merő véletlen abszurditását, isteni haragot és megérdemelt szenvedést képzelt mögéjük. Hogy magyarázatot találjon, magát ítélte bűnösnek; és annyi bizonyos, hogy tényleg nem volt tökéletes, hiszen megszegte a parancsolatokat, és bűnököt követett el. „Látta az Úr, hogy az emberi gonoszság mennyire elhatalmasodott a földön...”³

Miért van az, hogy az ember már az idők kezdete óta az égtől való szüntelen rettegésben él, hogy mindig újjáélesztette magában ezt az érzést, és arra kényszerítette magát, hogy létezését áldozatok meghozatalával „fizesse meg”? Ezek antropológiai tények. Ha az újkor embere nem is jut el benső megértésükhöz, és mindezekről szabadnak véli is magát, számolnia kell velük, és elismernie valós, történelmi voltukat.

Nem is oly régóta – voltaképpen a hiroszimai bomba idejétől fogva – vált nyilvánvalóvá, hogy az emberiség az általa kifejlesztett technológiai eszközök révén képes véget vetni a maga „kalandozásainak”. Itt már nem csupán az isteni haraggal magyarázott természeti eseményekről van szó mint e gyászos vég kiváltóiról, hanem bizonyos értelemben politikai jellegű véletlenekről (balesetekről),

3 1Móz 6,5–7.

örület-rohamról, hadászati kirohanásokról is. Einstein, Camus, Sartre, Heidegger, Jaspers és Hiroshima számos kortársa, látván a fegyverkezési hajszát, hangsúlyozottan figyelmeztetett ennek az abszolút újdonságnak a tragikus voltára az emberiség – és az egész bolygó – történelmére nézve.

Schweitzer hasonlóképpen; 1950-ben ezt írja: „Az emberiség végének egyik lehetőségét tapasztaltuk meg. A hatalom, amely a tudomány és a technika vívmányai révén kezünkben összpontosul, oly mérvű, hogy az emberiség szembesül a kérdéssel, megtalálja-e magában a képességet arra, hogy ezeket az eszközöket tisztán építő célokra használja, vagy pedig önmaga megsemmisítésére fordítja őket. Mindaddig, amíg az ember korlátozott erejű romboló hatalommal rendelkezik, remélhető volt, hogy az ésszerűség és a gondolkodás iránti felhívások megállíthatják a katasztrófát. Erejének növekedése azonban nem szűnik, és minden mértéket elveszítvén ez az illúzió nem tartható fenn tovább.”⁴

A nukleáris megsemmisülés kockázata valamelyest távolodott (de nem szűnt meg) a hidegháború befejeztével, és az atomarzenált birtokló két tömb egyikének összeomlása után sincs oka az öntudatos emberiségnek a felszusszanásra és valós bizalomra jövőjét illetően. Mert mintegy harminc éve már az egész bolygót átfogó és egyre nagyobb számú betegség közelít és igazolódik be, amelyek elsődleges oka az ipar és az emberi hiúság: az éghajlat felmelegedése, az üvegházhatás súlyosbodása, a gleccserek olvadása, a vizek emelkedése (várható özönvizek), az elsvatagosodás, az ivóvízkészletek ritkulása, a vegyi szennyezés, a megművelhető területek és nedvességtartalékok csökkenése, az ásványi kincsek és a kőolajrétegek kimerülése.

Az ördögnek bizonyára még több is van a zsákjában! Ha az emberiség nagy szerencsével el is kerül egy nukleáris lángba-borulást, sokkal nehezebben menekülhet azoknak a bajoknak régebben még csak alattomos, de mára már nyilvánvaló és összegeződő hatásától, mint a betegségek, a kimerülés, a Föld szerves rendszerének a megbomlása, amelynek az emberi élet is része.

A rendelkezésre álló valamennyi számadat, de az emberi magatartás megfigyelése is a borúlátás, végzetszerűség, az elkerülhetetlen katasztrófa felé mutat. A riói (1992) és a johannesburgi (2002) csúcstalálkozók megkongatták a vészharangot, de érezhető hatás nem következett be. Az üvegházhatásról és gázkibocsátásokról szóló kyotói csúc (1997) „a szennyezés engedélyezése” tekintetében hozott változtatásokat. Hét év múltán megállapíthatóvá vált, hogy az aláírók közül az Európai Unió messze áll az egyezmény céljainak elérésétől. 2003-ban a háztartások és szolgáltatások kibocsátása 2,8%-kal nőtt, az iparé 2,1%-kal, a szállítóké pedig 0,7%-kal. Tehát tovább növekedett minden – azaz súlyosbodott

4 Albert Schweitzer, „Isten országának gondolata az eszkatologikus hit nem-eszkatologikus hitté válása során”, a szöveg a *Humanisme et Mystique* antológia *A kereszténység a maga lényegiségében* c. fejezetében jelenik meg újra, Albin Michel kiadó, 1995.

a helyzet. Egyébként ismert tény, hogy abban az esetben, ha az ipari országok nagy része be is tartotta volna az egyezményt, ez sem lett volna elegendő a felmelegedés folyamatának megállítására. Semmi kétség: van okunk a nyugtalankodásra.

Tudja az egész világ, de hiába. Csodálható Nicolas Hulot, Hubert Reeves vagy Albert Jackard és mások⁵ pesszimizmus elleni küzdelme, bátorságuk megindító, akárcsak megoldásokat javasoló elszántságuk, az értelemhez és a szabadsághoz intézett felhívásaik. Figyelmeztető ujjuk nem lankad. „Jövőnk a kezünkben van” – állítják. A beszédek átható *logosz* „mindenek ellenére” reményt keltő. Nem lehet hosszú ideig megmaradni a sötétségben, a kilátástalanságban, a végső nihilizmusban, hacsak nem menekülünk szándékosan annak irodalmába. Az igazi kétségbeesés nem énekel, hanem hallgat.

Mégis megdöbbenő, hogy létezik valamiféle összetartás, amely lefelé húz bennünket, nem pedig fölfelé. A bolygó válságossá vált ökológiai helyzete egy fékező, mondhatnánk: szigorú, igazi „gazdaságos” politikát követel. Ugyanakkor azonban az emberiség négyötöde szegénységben – ha nem nyomorban – él, éheznek, és ezek az emberek, egy világméretű igazságtalanság áldozataiként, a legalapvetőbb javakat is nélkülözik. „Jogos” szükségleteik kielégítéséhez, úgy tűnik, elengedhetetlen a terjeszkedés vagy a fejlődés folytatása, vagyis a kitermelés (például az erdőké, azaz az erdőirtás, mint Brazíliában...). Viszonylagos bőség a világ egyes részein, nyomor, elmaradottság másokon. A megoldás nem állhat egyszerűen a meglévő torta elosztásában, mint ahogy annak megsokszorozásában sem.

Az ökológiai egyensúly és a társadalmi igazságosság kettős problémája előtt pedig visszahatástól tarthatunk, a szellemi erőforrások vagy energiák megromlásától. A humanizmus nem halad. A humán tudományok, amelyek szellemileg, eszmeileg felvértezhetnének bennünket, megtorpantak, háttérbe szorulnak a főképpen műszaki kultúrával és a tömeges fogyasztással szemben. Hallgassuk csak „fiataljaink” beszélgetéseit! Ami a vallást illeti, vagy elutasítják, egészen a lelkiismeret és erkölcsök eltűnéséig, vagy fanatikusakká, szédültekké válnak. Ritka az olyan hely vagy közösség, ahol lelkileg megvilágosodnak és megerősödnek, ahol hatékonyan és szívesen gyakorolhatják az alázatosság és a lemondás érényét. Ezek nélkül az erények nélkül azonban hogyan fogadná el a holnap embere a szükségessé váló nélkülözéseket és „áldozatokat”?

5 Kevésbé ismertek, de hatással voltak a pályára, például a svájci Willy Randin esetében, aki megalapította a Nouvelle Planète (Új bolygó) nevű, politikai és vallási szempontból semleges önszegélyző szervezetet, amely Albert Schweitzer etikáján alapszik. Az egyesület közlönyén húsz éve ugyanaz a mondat szerepel, ez Hubert Reeves nemrég megjelent könyvének címe is: „A jövő a kezetekben van”.

Istennek *melyik* szándéka?

Feltételezzük, hogy a vallások egyik alapvető szerepe az erkölcs terjesztése, következésképpen az, hogy nevelje az embereket és segítse őket abban, hogy együtt éljenek. De minden hívő emberben felmerülnek az Istenre, lényére, akaratára vonatkozó kérdések is. Napjainkban, amikor a fenyegető veszélyek már az emberiség túlélését is megkérdőjelezzik, lelkiismeretünk a teológiai elmélkedés irányába fordul. Mi tehát Isten szándéka az emberiséggel? Talán próbára tesz bennünket? Milyen reménység marad számunkra? És mi az, amit főképpen a keresztények tehetnek?

Az emberek néha valami bizonytalan büntudattal kérdezik: nem élünk-e a lehetőségeinket meghaladó módon? Érzik, hogy így van, ugyanakkor azonban arra gondolnak, hogy a szegénység amúgy is növekszik (a technikai fejlődéssel együtt vagy éppen annak ellenére), hogy az emberek milliói, ténylegesen három milliárdnyian napi két dollárnál kevesebből tengődnek, és vannak, akik egy dollárnál kevesebből boldogulnak. „A világ nyomorának” dollárban történő számítási módja vitatható ugyan, de éppen a kérdéses gazdasági modellre világít rá; a képi megjelenítés matematikai, de valóság tartalma és a számadatokban megnyilvánuló problematika tagadhatatlan. Az életszínvonal (vagy a fogyasztás) szintjei közötti eltérések egyre mélyülnek, mind a fejlett társadalmakban, mind (egészen véve) Földünk „északi” és „déli” országai között. A mai világban ez tűrhetetlen, mivel keresztényekként és világi demokratákként egyaránt hiszünk minden ember jogegyenlőségében, és megítélésünk önként átöleli az emberiség egészét. Senki nem állíthatja nyíltan, hogy csak saját népcsoportja gondját viseli és hogy előjogai szentek. Ilyen értelemben igen, „mi” fejlődtünk, de meg tudjuk-e valaha oldani a mindannyiunk számára felmerülő (méltányossági) problémákat? *Valamennyiünkét?*

„Mi” termeljük ki – egészen a kimerülésig – a bolygó tartalékait, de e tartalékok 80%-át a lakoságnak kevesebb mint 20%-a fogyasztja el. Szüntelenül azt mondjuk: „mi”. De ki ez a „mi”? Nem *én* vagyok. Vagy legalábbis nem *én egyedül*. Mi vagyunk, *meg a többiek!* A gazdasági rendszernek, amelyben élünk (például „mi”, franciák) három vagy négy bolygóra lenne szüksége, ha valamennyi ember a „mi” életmódunk szerint élne (fogyasztási, szállítási és általában energia-felhasználási szokásainkat tekintve). A kínai állam, amely több mint egy milliárd Föld-lakót jelent, ma már egyre nagyobb sikerrel próbálgatja ezt. És ha valamennyien alkalmazhatnák az Amerikai Egyesült Államok modelljét, akkor már hét bolygóra lenne szükségü(n)k.⁶

6 „Ha az emberiség egésze úgy viselkedne, mint az északi országok, két további bolygó kellene szükségleteink kielégítésére” (Nicolas Hulot, *A Titanic-szindróma*).

Félelmetes számítások! *Egyféle* beszédmód ez. *Egyféle* retorika. A jövőbeni katasztrófák ugyanis elképzelhetetlenek. A feltételek azonban itt vannak, fenyegetnek. A kockázatok tökéletesen kimutathatóak. Néha tompán, néha élesen érezzük, tudjuk, mindannyian halandóak vagyunk; azt is tudjuk valamennyien, hogy civilizációnk egyre mélyebbre süllyed a tehetetlenségbe anélkül, hogy képes lenne visszafordulni. Fejlődési rendszerünk, amely csak előre menekít bennünket (hogy néhány évnyi halasztást nyerjünk), nem terjeszthető ki sem a bolygó egészére, sem az elkövetkező nemzedékekre. Sem földrajzi terjeszkedés, sem történelmi meghosszabbítás nincs tehát. Az ipari, kereskedelmi, rabló „világméretűség” a mára kialakult formájában nem egyetemesíthető. El fog múlni. Egyedül az Ige (a Szellem) nem múlik el...

Demokratikus szempontból jogos, kényelmet szolgáló eszközeinkkel és különféle gépeinkkel, pazarló vagy akár szerény kiadásainkkal (napsütötte szigetekeken eltöltött, jól megérdemelt vakációinkkal) nem élünk-e magasabb szinten, mint... minél is? Bolygónk, a Föld az, amely eme anyagi eszközök felett él! Nicolas Hulot szavaival: helyzetünket meghaladó módon élünk, többet kérünk bolygónktól, mint amennyit adni képes nekünk... Akárcsak a *Titanic* utasai, nevetve, táncolva haladunk előre az éjszakában, azoknak az önzésével és arroganciájával, akiknek meggyőződése, hogy önmaguk és a világegyetem urai.⁷ Az *A380*-as mamut-repülő például, amelyre Európa oly büszke, a légtér *Titanic*-ává válhat. De meg fog-e telni valaha is? Tovább banalizálódhat-e egyáltalán a légiszállítás?⁸ „Határidőre” meg fogjuk érni az üzemanyag elapadtát. Az üzletemberek ugyanakkor nyugodtan számítgatják, hogy az elkövetkező húsz évben 25 000 új repülőgép épül meg és kerül forgalomba. Ésszerű ez? A svájci Bertrand Piccard által tervezett, napenergiával működő repülőgép nem jutott túl a kísérleti állapoton, és amolyan „futurisztikus” gépezet maradt. Mindaddig, amíg az alapvető ipari és mezőgazdasági termelés helyét nem határozzák meg újra, és nem állítják meg a világ egyik sarkából a másikba történő áruszállítás növekedését (továbbá ha nem csökkentik drasztikusan ezt az anyag-áradatot), nem beszélhetünk komolyan tartós – jobban mondva tartható – fejlődési politikáról.

Elért helyzetünk és fogyasztói társadalmaink megőrző (vagy éppenséggel növekedési) politikái két szempontból is tarthatatlanok: gazdaságilag, anyagilag, – azaz *fizikailag* –, és mondhatnánk: *morálisan* is, amennyiben az erkölcs vallásos és filozófiai vétetésű. A tények ismerete, következőképp a puszta ész

7 Nicolas Hulot, *A Titanic-szindróma*

8 „Mire való az ádáz igyekezet, hogy egyre nagyobb repülőgépeket építsünk? Mert képesek vagyunk rá, válaszolhatnánk. De szüksége van-e rájuk az embernek? Jobban él-e általuk? Az ökológiai egyensúly jobb lesz-e? Erélyesebben szólva: ha gyakrabban és olcsóbban utazunk, boldogabbak leszünk-e?” (uo.)

parancsa számunkra az, hogy változtassuk meg szokásainkat, és világszinten szervezzünk meg egy egészen más gazdaságpolitikát. Valamennyiünk érdeke és mindannyiunknak meg kell értenünk ezt. Következésképpen: *cselekedni – létkérdés!* Nyilvánvalóan a túlélésünkről van szó, gyermekeink létfeltételeiről. Mi több, mondhatnánk (mert mi a vallás, ha nem valamiféle „több”, „lelki többlet”?), a legalapvetőbb vallásos lelkiismeret parancsa: tisztelni – és megőrizni, oltalmazni – a teremtett világot mint Isten művét. Kinyilatkoztatás, *apokalipszis*: a vallási hagyomány által képviselt erkölcs megfelel annak, amit az egész emberiséget érintő jelenkori vészhelyzet megkövetel. Innen ered az egyházak, különösen a keresztény egyházak felelőssége és lehetőségei.

A megtámadott kereszténység?

Az értelem azonban mindig változó, és akik mást *akarnak* hallani, azok mást is hallanak. Két éve a fessenheimi atomerőmű előtti tüntetés alkalmával egy német tiltakozó pár röpiratot osztogatott, amely hevesen támadta a kereszténységet, azal vádolva, hogy tőle ered a világhatalom, amely a bolygó megsemmisüléséhez vezet. Mert – fő érve ez – a kereszténység a természet, az élet erőivel szemben mindenkor megingathatatlan gyűlöletet táplált. Ezáltal pedig azt a technicizáló felfogást bátorította, amely gátlástalanul, a kimerülésig, a megsemmisülésig kiaknázta a természetet, amelyről úgy véli, önmagában semmi értéke nincs, csak arra való, hogy az emberek szükségleteit és elképzeléseit szolgálja. A kereszténységnek ez a „történelmi pere”, amelyben a pogány világfelfogás bölcsességét helyezik vele szembe, minden részletében elfogult, és semmi újat nem hoz. Nehézség nélkül felismerhető benne egy olyan ideológiai építkezés (hermeneutika), amely eléggé mellébeszélő, és jól ismert kivetítési mechanizmus szerint áthatja egyféle ellenséges érzület, amelyet a szerzők saját gyűlöletük tárgyának (a keresztény vallásnak) tulajdonítanak. Valóban jobban át kell gondolni ezt manapság!

Hosszú történelme során a kereszténység – akárcsak a többi vallás és a „világi” ideológiák is – változott; törzséből számos ág indult ki, amelyek tovább ágazódtak és ágazódnak ma is, az életnedv és a fény hatására. A fa felveszi a légkörben szétterjedt szén, és saját anyagává alakítja, életté. Egy vallás csak fejlődve maradhat élő, és nem fejlődhet, csak ha szembesül azokkal az új történelmi realitásaival, amelyeket nem látott bizonyosan előre. A megígért ország továbbra sem jön el. Csalódásból csalódásba jutva a támadások elleni védekezés közben válik egyre összetettebbé egy vallás, talán hajlékonyabb lesz, de éppen ezáltal elevenedik fel és erősödik meg. Időszerűvé válván megújul; megújulván, időszerűvé válik – korszerűsödik.

Egy vallás, bármilyen legyen is, ha nem tudja felismerni jelenkorának elméleti és gyakorlati kihívásait, hanyatlani kezd. A maga spirituális tartalékaiban

kell megtalálnia a szükséges és leghatékonyabb erőt, hogy végszükségben is szilárdan tarthassa az embereket, mert ez legmélyebb hivatása: megmenteni az emberiséget. Semmivel sem kevesebb, hiszen az emberiség gyakran, *állandóan* (!) veszélyben van. Állandóan? Manapság inkább, mint bármikor, hiszen a megsemmisülés, akárcsak az újjáépülés – elismerjük –, saját kezében van. A jövő mint jövőtlenség. Most még valószínűbb, hogy a pusztulás belülről, hibáinkból (mondjuk ki: bűneinkből) ered, és nem kívülről jön, nem a „természet”, az özönvíz, a földrengés, a meteorit-becsapódás hozza.

E reakció „keresztényellenes” retorikának mindazonáltal van egy érdekes vonása, G. W. Bush fundamentalizmusának az értelmezése. Valóban nehezen érthető, hogy miközben kereszténynek vallja magát (és tételezzük fel, hogy őszinte), láthatólag alig törődik a környezet helyzetével vagy bolygónk sorsával. Hogyan lehetséges, hogy vezetése alatt az amerikai szakemberek tagadni merik a nyilvánvaló tényeket, és minden másféle érv fölé helyezik az *american way of life* mint „way of wasting” („a pazarlás művészete”) megőrzését? Adminisztrációja befagyasztotta az ipar visszafogásának programját, kiszolgáltatta a természeti tartalékokat a kőolajkutatóknak, engedélyezte az óriás sequoia-fák, Kalifornia nemzeti kincse 10%-ának a kivágását, privatizálta a folyóvizek, folyamok és tavak 60%-át stb. Felelőtlenség ez, vagy a Gonosz uralma? A pénzesség korlátlan hatalma határozza-e meg ezt az „ultra-liberális” politikát, vagy fel kell tételeznünk egy ezen „túlmutató” teológiai indítást? Keresztény „fundamentalistaként” G. W. Bushnak meggyőződése-e, hogy mindaz a technológiai hatalom, amely jelenleg az emberiség birtokában van, Isten szándéka szerint való, és a Földet, ahol most élünk, egy új Föld kell hogy kövesse – új egek alatt? E fundamentalisták szó szerint veszik az Ézsaiás könyvének 65. részében megjelenő eszkatologikus proféciaikat és a János-*Jelenések* utolsó előtti fejezetét.

Hasonló logikával utasítják el az evolucionizmust, a darwini fejlődéselméletet, és állnak ki a teremtéselmélet mellett.¹⁰ Ha a kezdetekkor Isten valóban hat nap alatt teremtette a Földet és az egeket (a hetedik napon megpihent és megál-

9 Az amerikai szociológia egyik öreg klasszikusa, Vance Packard szerint, *The waste makers*, Roland Mehl fordításában, kiadta a Calmann-Lévy kiadó 1962-ben.

10 „Az Egyesült Államokban jelenleg a kreacionizmus egyféle megújulásának vagyunk tanúi. Ezt a doktrínát egyébként tanítják az országban. Végülis joguk van ismertetni, személy szerint azonban a Szentírás szövegeinek túlságosan szó szerinti alkalmazását látom benne. E fundamentalista doktrínák gyökereinek az evolúcióra történő alkalmazása szűk látókörű felfogásra utal, minthogy a kreacionisták számára a Biblia minden betűjének értelme van, a Valóság ihlette és azt mutatja be... Ennek ellenére nem hiszem, hogy ebben az irányban kellene keresnünk azon lehetőségeket, amelyek által arra kényszerülnénk, hogy magunkra találjunk. Éppenséggel azt hiszem, hogy az evolúció gondolata sokkalta szebb, grandiózusabb, lelkesítőbb, minthogy ezekhez a véletlenszerűen, hézagosan egymást követő alkotásokhoz folyamodjunk. Manapság

dotta művét), azt gondolhatnánk, hogy amikor eljön az ideje, ugyanúgy, néhány nap alatt újra megalkothatna egy másik Földet, egy új Jeruzsálemmel a közepén, „felkészítve, mint egy menyasszony, aki férje számára van felékesítve” (Jel 21,2).

Felvilágosodás? Vagy obskurantizmus? Hihetetlen hitek! Politikai alkalmazásként értelmetlenek. Amerikai változatok! Humánus szempontból semmilyen biztos összefüggést nem látunk az emberiség technológiai fejlődése és spirituális felemelkedése között. Az autós mint olyan semmivel sem alkalmasabb a szellemi és elmélkedő életre, mint a kerékpározó vagy a mindenkori gyalogos! A technika a maga fejlődésében, terjedésében olyan kalandként érte az emberi fajt, amelyről az nem tudja, merre vezet, és nem tudja megítélni sem útvonalát, sem célját. Nem hihető, hogy ez Isten szándéka szerint való, lehetetlen, hogy Isten arra érlelte volna sorsunkat, hogy veszélybe sodorjuk magunkat, mintha a szakadék széléről kellene visszatántorodnunk ahhoz, hogy elérjük a mennyek országát vagy a végpontot, az ómegát, a lelkek egyetemes közösségét.

Merre van Isten országa?

A reménység-elv mint a kereszténység egyik középponti gondolata csak a felelősség elve mellett tartható fenn. A jeruzsálemi templomban, ahonnan előző este kikergette a kufárokat, Jézus egy rettenetes történetet, egy „sötét” példabeszédet mond el az állatokat áldozóknak. Egy gazda szőlőtőkét ültetett, majd eltávozván onnan, munkásembereket fogadott, hogy gondozzák azt, és szüreteljenek. Mi történt? A munkások megfélemedtek a gazdáról, és amikor az hívatta őket, hogy számot adjanak a termésről, megölték az értük küldött szolgálkat. Elhatározták, hogy megkaparintják a szőlőt, kedvük szerint használják, és nem számolnak el vele senkinek. Jézus ítélete, és még azoké is, akiknek véleményét kérte, megfellebbezhetetlen. „Azt felelik”, hogy ezek a nyomorultak „nyomorultul” fognak elveszni, azaz megbocsátás, feloldozás nélkül.

A gazda türelmes volt, az idő múlásával azonban hajthatatlanná lesz. Isten türelmes, számos tehetséget oszt szét az emberek között, és számos lehetőséget ad nekik hogy bocsánatot nyerhessenek, megtérjenek, és megmentsek szerzeményeiket, de az idő múlásával végezetül kérlelhetetlen lesz. Logikus! Törvények vannak. Igazságosság van. Az Úr más munkásembereknek adja a szőlőt. Értsük meg: Isten országa elvétetik „tőlünk”, hogy egy másik népnek adassék, olyanak aki „beszolgáltatja a gyümölcsöt”. Jézus kortársai megérthették, hogy Izrael elveszíti Isten országát, és annak eljövetele a föld egy másik népének lesz megígérve. Elvétetik a zsidóktól, és fel lesz ajánlva az arra érdemeseknek.

már nem lehet megkerülni az evolucionizmus következtetéseinek a szükségességét.” (Théodore Monod, *És ha az emberi kalandnak el kell buknia*, Grasset kiadó, 2000.)

E késői példabeszédben proféciát látván, amely a judaizmusnak a kereszténységre való áttérésére mutat, továbbra is a nép vagy nemzet fogalmában gondolkodnak, az egyedüli földi színhelyen, amelyről nem tudták, hogy gömbölyű és hogy egy bolygó. Mi, mai emberek azonban tudjuk az asztronómiából, hogy az egek milliárdnyi naptól, és milliárdnyi bolygóból állanak, és hogy egyes bolygókon, közöttük kétségtelenül több millió is, az élet és a szellem ki kellett hogy fejlődjön, továbbá tudjuk, hogy a „mi” földünkön is bekövetkezett a fejlődés, és gondolhatjuk, hogyha az emberiség saját hibája és felelőtlensége miatt elvész, a szellem eposza, amely beteljesülése felé halad, tovább fog folytatódni – máris folytatódik – a világegyetemben, valahol máshol, többszörös idősíkokon és párhuzamosan, egyeseken egyidejűleg, másokon egymást követően, egészen találkozásuk végpontjáig (ómega?), ahová azonban nem érkezőnk el mindannyian (valamennyi élőlény és valamennyi szellem). Mert útközben sok az elhullás, eltévelyedés, összeroskadás, céltévesztés. Hány kudarc? És hány beteljesüléssel, boldog befejezéssel szemben? „Mert sokan vannak az elhívottak, de kevesen a választottak.” (Mt 22,14).

Alfred Kastler fizikus – akit a kereszténység 20. századának hetvenes éveiben rettentően aggasztott egy nukleáris világháború veszélye – ezt a lehetőséget, ezeket a spekulációkat a következő képben vetítette előre: azt mondta, az emberiség valószínűleg nem az egyedüli szellemi nép a világegyetemben, és az emberiség „a kozmikus tölgyfa által elhintett milliányi makk között csupán egy, mégpedig igen törékeny makkszem”.¹¹

Ha erről nem veszünk tudomást idejében, hogyan is térhetnénk meg és reagálhatnánk időben?

11 Vö. Alfred Kastler, *A furcsa anyag*, Stock kiadó, 1976. És tovább kérdez: Vajon (az emberiség) azon számos makkszemek egyike-e, amelynek rothadás a sorsa, vagy egy olyan ritka makk, amelynek sorsa, hogy gyökeret eressen? Ezt majd a jövő mondja meg.”

BALÁZS MIHÁLY

A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS KOLLÉGIUM 1135. SZÁMÚ KÉZIRATÁRÓL

A kódexre már Keserü Bálint felhívta a figyelmet kandidátusi értekezésében. A disszertáció idézi is első bekezdését, annak illusztrálására, hogy a Dávid Ferenc halálát követő évtizedek unitárius írásbeliségében jelen van Jacobus Palaeologus, hiszen egy magyar nyelvű értekezés is helyeslően hivatkozik rá.¹ A mű első mondatát egyébként a jeles tudós beírta kolozsvári kockás füzetének egyikébe is: a kék tintával kiírt mondat mellé később talán ugyanaz a kéz fekete és piros ceruzás felkiáltójeleket rajzolt. A későbbiekben azonban senki sem foglalkozott a szöveggel, így egészen kivételes eszmetörténeti fontossága hosszú ideig rejtve maradt. Az alábbiakban ennek felvillantására teszünk kísérletet.

Hogy mondandónkat követhetővé tegyük, először röviden be kell mutatnunk a kódexet. A 18. századi, papírkötéssel ellátott, 43 fóliót számláló negyed-rét, 220×100 mm méretű kódex egyetlen mű ugyanazon kéz által készített másolatát tartalmazza. Mivel az első lap jobb felső sarkából egy rész leszakadt, a mű címe nem olvasható teljesen, de könnyű kiegészítéssel így hangzik: „Az Istennek es az ő Sz[ent] Fianak az Jesus Christusnak igaz esmeretiről, es az Szent Lelek felől valo igaz értelemről iratott t[udomány]”. A 43r-n olvasható megjegyzésből – „Finis huius libri. Colophonem addidi ego Joannes Rethi D[eo] O[ptimo] Maximo aspirante 1615” – értesülhetünk a másoló személyéről és idejéről. A szövegben olvasható – többnyire a bibliai helyeket feltüntető – margináliák többsége ugyancsak Réthi Jánostól származik, néhányat ugyanakkor egy másik kéz írt, amely azonosnak látszik azzal, amely ugyancsak a 43r-n egy *Brevis exhortatió*t kezdett írni azon „Krisztus Jezusban szerelmes atyafiai” számára, akik az úrvacsorával akarnak élni. Ez a szöveg nyilvánvalóan töredékes, de nem sikerült megállapítanunk, honnan való, s hogy hány lap utólagos eltávolítása következtében szakad meg az első őrszónál.²

Az értekezés gondolatmenetét az alábbiakban összegezzük.

Első mondata a következő: „Jóllehet Palaeologus Jakab az ő könyvenek kezdeti[ben] kit tizenket napi könynek nevez meg mutatitia az haramsagh istenséget emberi talalmaninak lenni, mert ez vilagi bölczek nem az Sz. irasnak terme-

1 Keserü Bálint. *Vallási ellenzéki törekvések a magyar késő-renaisszánszban*, kézirat, Szeged, 1973, 205, 324.

2 *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca*, compiled by Elemér Lakó, Szeged, 1997, No. 1135.